

Андрій Сорока,

кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

У зв'язку із новаціями національного кримінального процесуального законодавства актуалізувалось завдання дослідження складних питань, які пов'язані із організаційними основами криміналістичної діяльності оперативних підрозділів. У статті розвиваються думки щодо місця криміналістичної складової у діяльності національних оперативних підрозділів із урахуванням нового кримінального процесуального законодавства і ролі оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю. З'ясування завдань криміналістичної діяльності оперативних підрозділів дозволяє здійснити цілеспрямований теоретичний пошук, спираючись на науково обґрунтований методологічний інструментарій.

***Ключові слова:** криміналістика, криміналістична діяльність, оперативні підрозділи, злочинність, виявлення, розкриття, розслідування, доручення, попередження*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі боротьби зі злочинністю в Україні та у зв'язку із новаціями національного кримінального процесуального законодавства актуалізувалось завдання дослідження складних питань, які пов'язані із організаційними основами криміналістичної діяльності оперативних підрозділів на основі новітніх досягнень науки та передового досвіду протидії злочинності.

Досить вагомим аргументом на користь поглибленого вивчення проблем криміналістичної діяльності оперативних підрозділів щодо протидії та попередження кримінальним правопорушенням слугує та обставина, що діяльність оперативних підрозділів в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України об'єктивно визначає необхідність перегляду окремих практичних положень організації криміналістичної діяльності вказаного суб'єкта. У зв'язку із чим потребують поглибленого дослідження

теоретичні та практичні аспекти криміналістичної діяльності оперативних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Окремі теоретичні та практичні аспекти криміналістичної діяльності були предметом дослідження таких учених, як: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. П. Колмаков, В. С. Кузьмічов, В. О. Коновалова, Н. І. Кліменко, В. Д. Лук'янчиков, В. О. Образцов, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько та ін. Однак спеціальних досліджень, присвячених вивченню питань криміналістичної діяльності оперативних підрозділів, не проводилось, хоча це питання має велике як теоретичне так і практичне значення.

Враховуючи те, що криміналістична діяльність довгий час була об'єктом вивчення науковців та зазвичай розглядалася широко і торкалася в основному діяльності слідчого, якому власне і притаманна реалізація найбільшого спектру заходів криміналістичного характеру, вона є достатньо вивченою. Однак із урахуванням нового кримінального процесуального законодавства та його новацій стосовно місця оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві є необхідність дослідити раніше не обговорювані питання криміналістичної діяльності оперативних підрозділів (окремого оперативного працівника).

Мета статті зумовлена потребою дослідження питань криміналістичної діяльності оперативних підрозділів у сучасних умовах та визначення стану їх наукового розроблення.

Для забезпечення викладу матеріалу дослідження ставляться на вирішення наступні завдання: через варіативність означення розглянути криміналістичну діяльність та розкриття її зміст у загальному вигляді; визначити місце криміналістичної діяльності у діяльності оперативних підрозділів та окреслити її напрями; визначити предмет і завдання криміналістичної діяльності вказаних підрозділів, а також її організаційні основи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема досягнення оптимальної результативності, а значить і ефективності типова для усіх сфер людської діяльності. Ефективність діяльності оперативних підрозділів у значній мірі визначається тим, наскільки вона відповідає сучасним організаційним вимогам і підпорядкована організаційним закономірностям. Їх існування залежить від бажання виконавця, так як організаційні основи включають у себе об'єктивну властивість, яка характеризує будь-яку діяльність, у тому числі пов'язану із виявленням, розкриттям, розслідуванням та попередженням злочинів.

В рамках вивчення загальних організаційних основ з протидії злочинам безумовну цікавість викликає питання щодо обґрунтованості оперування поняттям «криміналістична діяльність» для характеристики в цілому і різних аспектів виявлення, розслідування і попередження злочинів зокрема.

Поняття «криміналістична діяльність» було запропоновано Р. Г. Домбровським у 1974 році. Він виходив із того, що необхідно розрізняти криміналістичну діяльність, як сукупність прийомів і методів практичного характеру (практичне пізнання) і наукову криміналістичну діяльність, як сукупність методів наукового пізнання [1, с. 10].

У криміналістичній літературі виказується неоднозначне відношення до поняття «криміналістична діяльність». Як відмічає Л. Д. Самигін: «визнання криміналістики самостійною наукою ... чомусь не тягне за собою наступний необхідний крок – визнання того, що серед різних видів людської діяльності є один вид, який цією наукою вивчається, формується та удосконалюється, який є частиною її предмета, – криміналістична діяльність» [2, с. 63].

В. Я. Колдін визначає криміналістичну діяльність, як професійну діяльність, яка направлена на вирішення криміналістичних завдань, які виникають у ході розкриття, розслідування та попередження злочинів. Він відмічає, що без виокремлення криміналістичної діяльності, як об'єкта криміналістики і аналізу її структури, внутрішніх зв'язків і закономірностей, тобто без праксеологічного аналізу криміналістичної діяльності, взагалі немає

можливості виробити методи і засоби, які оптимізуватимуть таку діяльність [3, с. 14].

В. Ю. Шепітько криміналістичну діяльність розглядає також через призму об'єкту вивчення науки криміналістики і вважає, що під криміналістичною діяльністю розуміється сфера кримінально-правової боротьби зі злочинністю, як діяльність із виявлення, розкриття, розслідування, судового розгляду і попередження злочинів [4, с. 13].

Як зазначає Р. С. Белкін, причиною, яка призводить до заперечення існування терміну «криміналістична діяльність», стало досить широке, довільне трактування окремими авторами її змісту. Противники впровадження його у наукову сферу виходять з того, що «не може бути ніякої «криміналістичної діяльності» в процесі розслідування, окрім кримінально-процесуальної, оперативно-розшукової або ж адміністративно-правової [5, с. 236-237].

А тому, не зрозумілим є заперечливе відношення до цього поняття і через те, що одним із об'єктів, які досліджуються криміналістикою є криміналістична діяльність, що не викликає зауважень із боку вчених-криміналістів.

Ми вважаємо непереконливим довід про те, що оперування терміном «криміналістична діяльність» недоцільно. При вирішенні цього питання необхідно виходити із етимологічного значення змісту терміну.

Досить вагомим контраргументом негативному відношенню до категорії, що розглядається нами, може слугувати та обставина, що «діяльність» у науковому сенсі, а також у повсякденному застосуванні, коли мова йде про визначену суспільну сферу, пов'язується із характером конкретної діяльності – медичної, політичної, комерційної тощо. Під діяльністю розуміється робота, систематичне застосування своєї праці до чого-небудь [6, с. 306]. У той же час у словниках відсутнє узагальнене розуміння діяльності, як це намагаються зробити прихильники розширеного тлумачення криміналістичної діяльності. Навпаки, у них вона чітко диференціюється в залежності від сфери застосування своїх сил: медична сфера, політична тощо.

Під криміналістичною, на наш погляд, необхідно розуміти один із видів людської діяльності, специфічний за формою, визначений правовими приписами, зміст якого складають розкриття, розслідування і попередження злочинів з метою ефективного впливу на негативні соціальні прояви.

Вона містить комплекс, який у своїй основі включає діяльність слідчого, оперативних та експертних підрозділів, а також деяких інших суб'єктів, які мають пряме відношення до боротьби зі злочинністю.

Поняття «криміналістична діяльність» синтезує усі криміналістичні аспекти пізнавальної діяльності, яка направлена на розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Основний аргумент проти вживання терміну «криміналістична діяльність» полягає у тому, що вказане поняття досить широке та не визначене, так як включає і роботу слідчого, і роботу співробітників оперативних апаратів і судово-експертну діяльність, викладання криміналістики, а також науко-дослідницьку роботу у цій сфері.

Необхідно зазначити, що проблема полягає у необґрунтовано широкому тлумаченні розглядуваного поняття. Вона є штучною, так як охоплює деякі аспекти, які неможна віднести до криміналістичної діяльності із розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Лише умовно поняття «криміналістична діяльність» можна розглядати в широкому і вузькому значенні. Те, про що йшла мова вище, охоплюється поняттям криміналістична діяльність у широкому розумінні. Якщо ж говорити про криміналістичну діяльність, ми акцентуємо увагу на її значенні у вузькому значенні, зокрема діяльності щодо розкриття, розслідування і попередження злочинів.

У нашому дослідженні ми обмежуємося аналізом виключно криміналістичної діяльності оперативних підрозділів (окремого оперативного працівника). Між тим, як ми зазначали вище піднята нами проблема зазвичай розглядається більш широко і включає діяльність і інших суб'єктів, які своїми методами ведуть боротьбу зі злочинністю. У першу чергу це стосується

слідчого, якому власне і притаманна реалізація найбільшого спектру заходів криміналістичного характеру.

Специфікою функціонування національних оперативних підрозділів є те, що на одні і ті самі підрозділи (зокрема оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України та органів Державної митної служби України) можуть бути покладені фактично два різні за змістом, хоча і спільні в окремих випадках за метою види діяльності: оперативно-розшукова (згідно Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») і кримінально-процесуальна (згідно із Кримінальним процесуальним кодексом України) в межах якої і здійснюється обговорювана нами криміналістична діяльність.

У відповідності з діючим законодавством функції оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю багатосторонні і охоплюють своєчасне виявлення злочинів, їх попередження, припинення та профілактику, виконання доручень слідчого, прокурора у кримінальному провадженні, проведення заходів щодо розшуку та затримання підозрюваного [8; 9], що і являється, із урахуванням викладених вище положень, змістом їх криміналістичної діяльності.

Однак, необхідно мати на увазі, що заходи оперативно-розшукового характеру, які проводяться оперативними підрозділами з протидії злочинам не можна вважати криміналістичною діяльністю, а самі види діяльностей оперативних підрозділів не можна змішувати. Криміналістичною є виключно діяльність, яка здійснюється в межах кримінального процесуального законодавства і регулюється ним.

Діяльність оперативних підрозділів будується на використанні положень низки наук. Її ефективність і результативність неможлива без використання досягнень психології, соціології, теорії організації та управління праці тощо. Однак, провідна роль у науковому забезпеченні діяльності оперативних

підрозділів у сфері оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної та криміналістичної діяльності належить наукам кримінального процесу та криміналістики, а також теорії оперативно-розшукової діяльності, так як лише вони формують її правовий фундамент.

Специфіка криміналістичної діяльності оперативних підрозділів полягає у тому, що досягнення криміналістичної науки можуть використовуватися при виконанні різних за своєю природою видів діяльності оперативних підрозділів, у першу чергу оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної. Разом з тим, вони спрямовані на виконання спільного завдання – боротьби зі злочинністю (виявлення, розкриття, розслідування, попередження та профілактики злочинів.)

Організаційні основи криміналістичної діяльності, як систему наукових положень неможна ототожнювати з порядком ведення оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства, встановлені законодавчо. Відмінність організації, як криміналістичного вчення від процесуального порядку полягає, перш за все у тому, що перше є системно-науковими положенням, носить рекомендаційний характер, а друге – правовий режим, і як наслідок, обов'язковий до виконання.

Організація криміналістичної діяльності є об'єктивним явищем, яке реалізовується в ході виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів. А тому, дослідження організації криміналістичної діяльності оперативних підрозділів має важливе, як теоретичне так і практичне значення. Теоретичний аспект обумовлюється тим, що на сьогодні існує велика кількість невирішених проблем, ряд спірних положень, які потребують глибокого осмислення і відпрацювання єдиних підходів. Практичне значення проблеми пояснюється значимістю у процесі виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів організаційних основ, які забезпечуватимуть реалізацію наукових підходів, які проявляються у цілеспрямованості, системності та ефективності діяльності.

Як і будь-який елемент загальної структури, організація криміналістичної діяльності оперативного працівника має свій предмет, який логічно є частиною предмета криміналістики. Він відрізняється від предметів методологічних основ (загальної теорії), криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і методики розслідування окремих видів злочинів.

Предмет організації криміналістичної діяльності оперативного працівника охоплює закономірності, які пов'язані у першу чергу із забезпеченням плановірності діяльності з виявлення та розкриття злочинів; виконанням доручень слідчого, прокурора у кримінальному провадженні; попередженням і профілактикою злочинів; використанням криміналістичних версій (у тому числі у рамках ведення оперативно-розшукових справ); організацією взаємодії оперативних підрозділів і органів розслідування, а також з іншими органами; розшуковою роботою оперативного працівника; формами організації криміналістичної діяльності тощо. Закономірності організації праці оперативного працівника також є невід'ємною частиною предмету цього вчення.

З'ясування завдань криміналістичної діяльності дозволяє здійснити цілеспрямований теоретичний пошук, спираючись на науково обґрунтований методологічний інструментарій. Завдання організації криміналістичної діяльності оперативних підрозділів можна диференціювати на загальні та спеціальні. До загальних завдань можна віднести:

створення оптимальних умов для швидкого та повного розкриття злочинів, виконання доручень слідчого, прокурора у кримінальному провадженні, попередження та профілактика злочинів при найбільш раціональній витраті часу, сил і засобів;

забезпечення узгодженості, упорядкованості, а також цілеспрямованості дій оперативних підрозділів та окремих оперативних працівників при вирішенні часткових завдань, які стоять перед цими підрозділами.

Спеціальними завданнями є:

забезпечення вибору та впровадження найбільш ефективних організаційних форм діяльності оперативних підрозділів із виявлення та розкриття злочинів, виконання доручень, попередження і профілактики злочинів;

розробка та удосконалення рекомендацій наукової організації криміналістичної діяльності оперативного працівника;

алгоритмізація криміналістичної діяльності оперативних підрозділів;

забезпечення між учасниками спільної діяльності ефективної взаємодії.

Таким чином, організаційні основи криміналістичної діяльності оперативних підрозділів являють собою комплекс теоретичних положень, методів, засобів і наукових рекомендацій, які носять організаційно-управлінський характер та забезпечують оптимальні умови для законного і ефективного виявлення злочинів, їх попередження, припинення та профілактику, виконання доручень, проведення заходів щодо розшуку та затримання підозрюваного.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Під криміналістичною діяльністю оперативних підрозділів, на наш погляд, необхідно розуміти, специфічну за формою, визначену правовими приписами діяльність, зміст якої складають виявлення злочинів, їх попередження, припинення та профілактику, виконання доручень, проведення заходів щодо розшуку та затримання підозрюваного з метою ефективного впливу на негативні соціальні прояви.

Збільшення об'єму роботи оперативних підрозділів щодо протидії кримінальним правопорушенням пред'являє вимоги до зміни техніки управління і підвищення його організаційного рівня. Але при цьому не завжди у практику впроваджуються найбільш ефективні форми і методи організаційної діяльності. У значній мірі це пояснюється тим, що велика кількість актуальних питань, які пов'язані із організацією діяльності оперативного працівника, залишаються не дослідженими: поняття організаційних основ криміналістичної діяльності, їх предмет і місце в системі науки криміналістики, структура. У той

же час, необхідно мати на увазі, що ефективність криміналістичної діяльності, можливість повної реалізації завдань, які ставляться перед нею, напряму залежить від правової регламентації.

Список використаних джерел

1. Домбровский, Р. Г. Предмет криминалистики [Текст] : автореф. дис. ... канд.юрид.наук. : 12.00.09. – Л., 1974. – 21 с.
2. Самыгин, Л. Д. Расследование преступлений как система криминалистики. [Текст]. – М., 1898. – 184 с.
3. Колдин, В. Я. Криминалистика: теоретическая наука или прикладная методология? [Текст] // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 2000. № 4. С. 9–16.
4. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти [Текст]. – Кол. авторів: Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. / За ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 684 с.
5. Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня [Текст]. М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА – М.), 2001. – 240 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [Текст]. / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст]: (Відповідає офіц. текстові) – К. : Алерта, 2012. – 304 с.
8. «Про оперативно-розшукову діяльність» [Текст]: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України № 22 ст. 304.

Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент Капітанчук Л. Ю.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2016

Сорока А. Реалізація оперативними подразделениями криміналістических знаний

В связи с новациями национального уголовного процессуального законодательства актуализировалась задача исследования сложных вопросов, связанных с организационными основами криминалистической деятельности оперативных подразделений. В статье изложены мысли относительно места криминалистической составляющей в деятельности национальных оперативных подразделений с учетом нового уголовного процессуального

законодательства и роли оперативных подразделений в борьбе с преступностью. Выяснение задач криминалистической деятельности оперативных подразделений позволяет осуществить целенаправленный теоретический поиск, опираясь на научно обоснованный методологический инструментарий.

Ключевые слова: криминалистика, криминалистическая деятельность, оперативные подразделения, преступность, выявления, раскрытия, расследования, поручения, предупреждение

Soroka A. The use of criminalistic knowledge by the operational units

Due to the innovations in the national criminal and procedural law, the tasks of researching complex issues connected with organizational principles of criminalistic activity of operational units have gained paramount importance.

The article presents the views on the place of criminalistic component in the activity of national operational units taking into account new criminal and procedural law and as well as the role of operational units in combating the crime.

The subject of criminalistic activity of operational units encompasses the consistent patterns associated with providing balanced development of activity aimed at crime identification and solving; execution of investigator's and prosecutor's requests in criminal proceedings; crime prevention; use of forensic versions (including those used in the operational investigation cases); organizing interaction of operational and investigational units with other bodies; investigative work of operational officers; forms of criminalistic activity organization, etc.

Determining of the tasks of criminalistic activity of operating units allows to conduct targeted theoretical search based on scientifically based methodological instrumentarium.

Keywords: *criminal science, criminalistic activity, operational units, crime, detection, solving, investigation, request, prevention.*